

ВІДГУК

офіційного опонента Марчук Людмили Миколаївни,
доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри журналістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка про
дисертаційну роботу

Світлани Євгеніївни Степанової «Соціальний статус у мовній картині
світу художнього персонажа», подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 «Філологія», галузь знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження й вибір його теми зумовлена потребою систематизації маркерів соціальних станів у мовних картинах світу художніх персонажів, проблемою вивчення механізмів, прийомів, засобів вияву та еволюції соціального стану художнього персонажу та парадигмальних наборів у мовистилі окремих художників.

Цінну наукову розвідку в цьому ключі представила Світлана Степанова. Виконана вона як дисертаційна робота під назвою «Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа».

Дослідження є новаторським. У роботі дисертантка уточнила типологію соціальних статусів, що цілеспрямовано маркуються авторами проаналізованих текстів і систематизувала структурно, прагматично і семантично різноманітні засоби об'єктивації соціального статусу художнього персонажа.

Репрезентована робота є важливою спробою комплексно інвентаризувати вербальні й невербальні маркери соціального статусу персонажів у мовних картинах світу через аналіз низки художніх текстів кінця XIX – початку XX століття.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Об'єктом дослідження обрано засоби вираження соціального статусу художнього персонажа в мовній картині світу, а предметом – співвідношення підсистеми соціальних статусів художнього персонажа і підсистеми їх вербальних і невербальних маркерів, виражених мовними засобами, за принципами дихотомії синтагматичне / парадигматичне.

Мета пропонованої роботи доречно сформульована як представлення феномену мовної об'єктивації соціального статусу в художній картині світу у вигляді системи, організованої на підставі синтагматично-парадигматичних відношень з елементами відношень епідигматичних.

Наукові положення, сформульовані у дисертаційній роботі Світлани Степанової, аргументовані достатньо повно, на належному науковому рівні. Матеріали розділів викладені відповідно до заявленої мети і завдань і відповідають сутності об'єкта та предмета дослідження. Дисертантка запропонувала новаторське, цікаве й науково обґрунтоване потрактування обраної теми.

Робота виконана за допомогою грамотно підбраного й науково виваженого методологічного інструментарію: до аналізу залучено метод класифікації; моделювання; кількісний метод, комунікативно-прагматичний метод, дискурсивний аналіз, семіотичний і паралінгвістичний міждисциплінарні методи соціально-гуманітарного пізнання. Для написання повноцінного оригінального дослідження дисертантка сформувала сучасну теоретико-методологічну базу, до якої залучила праці українських та зарубіжних учених із питань дослідження соціального статусу персонажа з позиції лінгвістики, психології, соціології.

Дисертаційна робота має логічно впорядковану структуру. Вона складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків,

списку використаних джерел (281 позиція), двох додатків.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади вивчення маркерів соціального статусу художнього персонажа у його мовній картині світу» Світлана Євгеніївна проаналізувала основні напрямки наукового осмислення поняття «соціальний статус» в сучасній парадигмі лінгвофілософського знання, аксіологічні та ціннісні доміанти у вивченні соціального статусу; виокремила принципи виділення й опису соціального статусу художнього персонажа; розглянула художній дискурс як сферу актуалізації вербальних та невербальних маркерів соціального стану; виділила нараторський та персонажний дискурс із соціально-статусними характеристиками; представила методику аналізу соціального статусу художнього персонажа, зокрема обґрунтувала доцільність використання у роботі поняття *метадискурсивність*, та визначила поняттєво-термінологічний апарат дисертаційної роботи.

Також в першому розділі йде мова про гендерні характеристики соціального статусу художнього персонажа, оскільки гендер є соціокультурною категорією, що відбиває сукупність соціальних та культурних норм, очікувань, уявлень, які асоціюються з особами чоловічої або жіночої статі в певному суспільстві, та, за рахунок цього, визначення соціального статусу чоловіка чи жінки.

Цілком слушно дисертантка пояснює звернення до художнього дискурсу як до сфери актуалізації мовних та концептуальних засобів, що вербалізують авторські інтенції, як рівень наратора, так і персонажний рівень, визначають лінгвістичну структуру літературно-художнього дискурсу

Другий розділ **«Маркування художнім персонажем власного соціального статусу: персонажна вербаліка»** присвячений безпосередньо аналізу лексичних та фразеологічних, граматичних (морфологічних та синтаксичних) засобів актуалізації соціального статусу художнього персонажа. Окремо авторка проаналізувала лексеми і фразеологічні вирази, які мають

архісему 'соціальний статус' і складають ядро лексико-семантичного поля (ЛСП) найменувань соціального статусу як прямі маркери соціального статусу в тексті. Світлана Степанова виділила низку лексико-семантичних груп: ЛСГ назв людини за становим статусом; ЛСГ назв людини за гендерним і віковим статусами; ЛСГ назв людини за професійним, службовим і посадовим статусами; ЛСГ назв людини за економічним і майновим статусом; ЛСГ назв людини за сімейним статусом; ЛСГ назв людини за освітнім статусом; ЛСГ назв людини за релігійним статусом; ЛСГ назв людини за статусом місця проживання; ЛСГ назв людини за статусом расової приналежності; ЛСГ назв людини за національно-етнічним соціальним статусом, які Світлана Євгеніївна відносить до ядра спеціалізованих засобів вербалізації соціального статусу. Лексичні та фразеологічні засоби вербалізації ССХП із прихованою семою 'соціальний статус' як непрямі, контекстуальні маркери ССХП належать до близької периферії. Далека периферія ЛСП соціального статусу, за твердженням дисертантки, є граматично окресленою, бо певне лексичне наповнення стає маркером соціального статусу персонажа лише у конкретній граматичній структурі, рамці, фрейму, хоча окремо виділяє авторка вокативні конструкції як конструкції із синкретичним функційним навантаженням, що виявляється в багатьох аспектах мовної комунікації, оскільки звертання завжди суміщає називну та вокативну функції стосовно персонажа, тобто, може наближатися до ядра категорії.

Третій розділ дисертаційної роботи – «Маркування автором соціального статусу художнього персонажа: персонажна невербаліка. Соціальний статус і еволюція мовної картини світу» присвячено дослідженню особливостей невербальних маркерів вияву соціального статусу. Світлана Степанова провела значну роботу, дослідила фізіологічно зумовлені невербальні маркери соціального статусу художнього персонажа, до яких віднесла ті, які комунікант відтворює завдяки своїм фізіологічним можливостям. Це кінетичні засоби

маркування (міміка, жестикуляція, окулесика), а також паравербальні засоби; систематизувала їх та поділила на: 1) кінетичні засоби маркування ССХП, що відтворюються всіма можливими рухами, крім рухів мовленнєвого апарату (міміка, жестикуляція, окулесика), і 2) паравербальні засоби; та соціально зумовлені засоби маркування ССХП, якими є артефакти: побутові предмети, аксесуари, одяг, взуття, їжа, напої, транспортні засоби, житло, книги, художні вироби тощо (детальніше відобразила це в Додатку 2). Також дисертантка виділила артефактні маркери ССХП, які точніше свідчать про соціальні статуси людини, ніж фізіологічно зумовлені, бо лексеми або фраземи, які їх називають, мають приховану сему 'соціальний статус'. Найпотужнішими знаками невербальної комунікації визначила очі у процесі візуального контакту. За допомогою голосу як паравербального засобу комунікації авторка робить висновок про гендерний, культурний, освітній, сімейний, особистісний статуси ХП, навіть про професійний і становий, а також про статус за ознакою місця народження або проживання. Крім терміна «картина світу», Світлана Євгеніївна залучила у дослідження термін «ехо-картина світу», оскільки саме відлуння піддане більш швидкій еволюції, ніж сама картина.

Висновки до дисертації є логічно умотивованими, достатньо ґрунтовними, вони сконцентровано відтворюють сутність дисертаційної роботи та окреслюють перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Дисертаційну роботу завершують додатки, які є наочним ілюстративним матеріалом до проведеного дослідження.

Варто відзначити, що опонована робота є завершеною працею, загалом характеризується власною науково виваженою концепцією, чітким змістом, переконливими ілюстраціями.

Список використаної наукової літератури оформлено відповідно до вимог наукових фахових видань України, він містить праці іноземними мовами, а також багато тих наукових розвідок, які видані впродовж останніх п'яти років.

3. Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі вперше зібрано та представлено як систему структурно, прагматично і семантично різноманітні маркери соціального статусу художнього персонажа. Новим є системний аналіз категорії соціального статусу щодо потенції лексичних та граматичних її виражальних засобів.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Ключові положення й результати дослідження достатньо повно висвітлені й апробовані у восьми публікаціях, серед яких п'ять – у спеціалізованих виданнях, затверджених МОН України, одна – в науковому журналі, що не є фаховим, одна – у збірнику, виданому в Україні за підсумками наукової конференції, і ще одна – в зарубіжному журналі (ЄС). П'ять публікацій розміщено в міжнародних науково-метричних журналах (чотири – в українських, одна – в журналі країни ЄС: Польщі. Усі публікації за результатами дисертації С. Степанова виконала одноосібно.

5. Практичне значення одержаних результатів. Безперечно розвідка Світлани Євгеніївни Степанової має практичну цінність, підперту теорією, бо надає цікавий матеріал для дослідження мовних засобів експлікації категорії соціального статусу та для їх подальшого якісно-кількісного аналізу.

Зібраний та проаналізований у дисертації фактичний матеріал, викладені теоретичні положення і зроблені висновки можуть бути застосовані для створення навчальних програм із «Художнього мовлення», «Дискурсології», «Соціолінгвістики», «Лінгвопрагматики», «Комунікативної лінгвістики», «Лінгвістичного аналізу тексту», «Лінгвокультурології», «Риторики», «Лінгвістичної семантики», «Когнітивної лінгвістики», «Сучасної української мови» (до розділів «Лексикологія», «Фразеологія», «Словотвір», «Морфологія», «Синтаксис», «Стилістика»), а також у розробці та впровадженні вибіркового дисциплін із досліджуваної тематики, у написанні наукових праць. Крім того,

знання, яких потрібно прагнути, про належним чином застосовані художні засоби вербального вираження персонажем і невербальні засоби, виражені автором, про соціальну поведінку персонажа, покликані висвітлити когнітивні засади художнього зображення соціального статусу людини у різних мовленнєво-культурних сценаріях, а також представити результати дослідження виробникам перекладацького комп'ютерного програмного забезпечення для доповнення й уточнення програм. Результати дослідження відкривають перспективу виявлення й вивчення в різних лінгвокультурах комунікативних ситуацій і тактик маркування соціальних статусів художніх персонажів, а також особливості визначення самих статусів і взаємодії між ними.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Належно поцінуюючи наукову працю Світлани Степанової, укажемо, проте, на певні аспекти, що вимагають, на наш погляд, пильнішої уваги:

1. Як показують спостереження, авторка в другому розділі розмежовує лексичні й фразеологічні маркери соціального статусу художнього персонажа та граматичні (морфологічні й синтаксичні). Проте в підрозділі щодо лексичних й фразеологічних маркерів дисертантка, створюючи класифікацію лексико-семантичних груп, вводить підпункти про іменники й фразеологічні вирази номінативного характеру із архісемою 'соціальний статус' або прихованою архісемою 'соціальний статус' (наприклад, до ЛСГ назв людини за статусом місця проживання відносять іменники *містянин /-ка, селянин /-ка, хуторянин /-ка, острів'янин /-ка, горець / горянка, сіверянин /-ка; іноземець /-ка, киянин /-ка, одесит(-ка), вінничанин /-ка, тощо*). Цей розподіл відбиває лексико-граматичні характеристики маркерів. Чи не краще в класифікації аналізувати семантичну сторону лексем, а частиномовне їх вираження віднести до наступного підрозділу – «Морфолого-стилістичні маркери соціального статусу художнього персонажа». Що стало підставою такої класифікації? Які маркери були застосовані щодо визначення місця лексеми?

2. Також викликає запитання до дисертантки щодо мотивації вибору матеріалу для дослідження. Чому такі різноманітні художні тексти були проаналізовані й чому, взявши тексти на матеріалі різних мов, дисертантка провела лише частковий порівняльний аналіз. Виникає у цьому аспекті й запитання щодо того, що є підставою, аналізуючи соціальний статус художнього персонажа, задіювати документи дипломатичного характеру дещо іншого часового відтинку, ніж задекларований у темі дисертації?

3. Додатки дисертації містять найрізноманітніший матеріал, проте дисертація виграла б, якщо один із додатків був проспектом створення словника лінгвокультурних соціальних станів художнього персонажа, або ж містив приклади, що не ввійшли до дисертації щодо хоча б одного ЛСГ.

Проте висловлені вище роздуми не можуть знизити загальної високої оцінки проведеного дослідження. Основні здобутки праці, її концептуальні положення, повнота висновків, їх відповідність поставленим меті й завданням, методологічні прийоми є самодостатніми і принципових зауважень не викликають.

Наголошуємо на тому, що висловлені зауваження швидше за все впливають із нашого власного бачення можливого варіанта представлення дослідження. В авторки є власна концепція, власний науковий погляд на інтерпретацію актів узагальнення результатів дослідження. Зроблені зауваження не применшують загальної позитивної оцінки дисертації і не стосуються змісту основних положень роботи.

Після аналізу тексту дисертації відзначаємо дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності в повному обсязі.

7. Загальна оцінка дисертації. Дисертаційна робота «Соціальний статус у мовній картині світу художнього персонажа» відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 21.03.2022 р.), а її авторка – Степанова Світлана Євгеніївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук,

професор, завідувач кафедри журналістики

Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка

Людмила МАРЧУК

Учений секретар

Кам'янець-Подільського

національного університету

імені Івана Огієнка

Наталія КОВАЛЕНКО

Підпис засвідчую Л. Марчук
(прізвище)
Начальник відділу кадрів

(підпис) І.І.Оліник

Підпис засвідчую Н. Коваленко
(прізвище)
Начальник відділу кадрів

(підпис) І.І.Оліник